

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
METALURŠKI FAKULTET

ETIKA I KOMUNIKACIJSKE VJEŠTINE

predavanja

DAMIR HRŠAK

Sisak, 2017.

1. Uvod

Etika i komunikacijske vještine je društveno-humanistički kolegij u prvom semestru preddiplomskog studija Metalurškog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Ujedno je i jedini društveno-humanistički kolegij koji se izvodi na preddiplomskom ili diplomskom studiju metalurgije. Namijenjen je studentima obaju smjerova tog studija (Metalurško inženjerstvo i Industrijska ekologija).

Budući da sam od akademske godine 2014./2015. nositelj tog kolegija, smatrao sam važnim prirediti nastavni materijal koji će studentima što više približiti gradivo, potaknuti ih na razmišljanje o predmetnoj problematici i olakšati im učenje.

Želio sam izbjeći da studenti poučavanje etike dožive kao puko moraliziranje i suhoparno gomilanje informacija, a time i kao suvišno opterećivanje u procesu stjecanja diplome tehničkih znanosti. U kolegiju, posebice na seminaru, studenti imaju mogućnost aktivne rasprave o etičkim pitanjima, rasprave koja treba biti barem mali doprinos izgrađivanju njihovog intelektualnog i moralnog habitusa, radoznanom upijanju činjenica kojima potkrepljuju usvojene stavove te daljnjem rafiniranju sagledavanja vlastite egzistencije i društvenog djelovanja u privatnoj i poslovnoj sferi.

Profesor je pritom samo osoba koja pažljivo vodi i usmjerava raspravu, a nipošto ne onaj koji nameće vlastite stavove i opredjeljenja. U suvremenom pluralističkom i demokratskom društvu poštivanje različitosti je imperativ. Studenti, više ili manje, trebaju izoštriti vještinu vlastitog komuniciranja i jasnoću iznesenih stavova.

Namjera mi je da kolegij probudi u studentima trajnu želju za stjecanjem novih znanja, pa i potrebu da posežu za filozofskom literaturom. Čitanje Platona,

Aristotela, Plotina, Frane Petrića, Giordana Bruna, Benedikta de Spinoze, Jean-Jacquesa Rousseaua, Immanuela Kanta, G. W. F. Hegela, Ericha Fromma, Milana Kangrge i mnogih drugih sigurno bi im moglo pomoći u rješavanju svakidašnjih problema i dilema.

Studenti trebaju shvatiti i usvojiti u svakodnevnom životu da komunikacijske vještine nisu sposobnost lukavog nametanja vlastitih stavova u svrhu ostvarivanja vlastite koristi kroz uvjerljivo obmanjivanje pa i uvijeno prisiljavanje, nego da su komunikacijske vještine pomoć u što jasnijem i točnijem predstavljanju vlastitih nazora služeći se logikom, prije svega onom Aristotelovom.

Budući da će ovaj nastavni materijal biti objavljen na internetskoj stranici Metalurškog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, bit će dostupan svima. Nadam se da će od njega imati koristi i studenti drugih fakulteta tehničkih i prirodnih znanosti. Nastavni materijal obuhvaća gradivo predviđeno izvedbenim planom, iako struktura ovog nastavnog materijala ne slijedi strukturu izvedbenog plana.

Svako kopiranje ovog nastavnog materijala i njegovo prevođenje na bilo koji jezik apsolutno je dopušteno ako se to čini u nekomercijalne svrhe jer bilo kakav monopol na znanje, po mom sudu, neetičan je i dugoročno društveno poguban. Svaku reprodukciju smatrat ću ohrabrenjem u daljnjem radu.

Etika i komunikacijske vještine je kolegij koji na Metalurškom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu nosi samo 2 ECTS boda. Tjedno se održava jedan sat predavanja i jedan sat seminara. Otežavajuća okolnost jest i to što studij metalurgije, jednako kao i studije drugih tehničkih i prirodnih znanosti, najčešće upisuju studenti sa slabim srednjoškolskim predznanjem iz područja etike (bez obzira na to jesu li u srednjoj školi slušali Etiku ili Vjeronauk). Zbog toga je nastavni materijal pisan s namjerom da bude što jednostavniji i razumljiviji.

Cilj mi je da studenti kroz kritičko sagledavanje vlastite egzistencije i društvene zbilje razviju etičko prosuđivanje i potrude se biti što bolji i savjesniji ljudi.

Za kraj ovog uvoda, kao svojevrsni poticaj, prenosim (iz knjige Rudija Supeka *Ova jedina zemlja*) čuvenu i danas aktualnu poruku koju je 1854. godine indijanski poglavica Seattle uputio tadašnjem američkom predsjedniku.

Možemo biti braća, poslije svega

Kako možete kupiti ili prodati nebo, toplinu zemlje? Ta ideja nam je strana. Ako mi ne posjedujemo svježinu zraka i bistrinu vode, kako vi to možete kupiti? Svaki dio te zemlje svet je za moj narod. Svaka sjajna borova iglica, svaka pješćana obala, svaka magla u tamnoj šumi, svaki kukac, sveti su u pamćenju i iskustvu moga naroda. Sokovi koji kolaju kroz drveće nose sjećanje na crvenoga čovjeka.

Mrtvi bijeli ljudi zaboravljaju zemlju svoga rođenja kada odu u šetnju među zvijezdama. Naši mrtvi nikada ne zaboravljaju ovu lijepu zemlju jer je ona majka crvenog čovjeka. Mi smo dio zemlje i ona je dio nas. Mirisavo cvijeće naše su sestre, jelen, konj, veliki orao, svi oni su naša braća. Stjenoviti vrhunci, sočni pašnjaci, toplina tijela ponija i čovjek – svi pripadaju istoj obitelji.

Tako, kad Veliki poglavica iz Washingtona šalje glas da želi kupiti našu zemlju, traži previše od nas. Veliki poglavica šalje glas da će nam sačuvati mjesto tako da ćemo mi sami moći živjeti udobno. On će nam biti otac i mi ćemo biti njegova djeca. Mi ćemo razmatrati vašu ponudu da kupite našu zemlju. Ali to neće biti tako lako. Jer ta zemlja je sveta za nas.

Ta sjajna voda što teče brzacima i rijekama nije samo voda, već i krv naših predaka. Ako vam prodamo zemlju morate se sjetiti da je to sveto i morate učiti vašu djecu da je to sveto i da svaki odraz u bistroj vodi jezera priča događaje i sjećanja moga naroda. Žubor vode glas je oca moga oca. Rijeke su naša braća, one nam utajuju žeđ. Rijeke nose naše kanue i hrane našu djecu. Ako vam prodamo našu zemlju morate se sjetiti i učiti našu djecu da su rijeke naša braća, i vaša, i morate od sada dati rijekama dobrotu kakvu biste pružili svakome bratu.

Mi znamo da bijeli čovjek ne razumije naš život. Jedan dio zemlje njemu je isti kao i drugi, jer on je stranac koji dođe noću i uzima od zemlje sve što želi. Zemlja nije njegov brat nego njegov neprijatelj i kada je pokori on kreće dalje. On za sobom ostavlja grobove otaca i ne brine se. On otima zemlju od svoje djece i ne brine se. Grobovi njegovih otaca i zemlja što mu djecu rađa zaboravljeni su. Odnosi se prema majci-zemlji i prema bratu-nebu kao prema stvarima što se mogu kupiti, opljačkati, prodati kao stado ili sjajan nakit. Njegov apetit prožderat će zemlju i ostaviti samo pustoš.

Ne znam. Naš način je drugačiji nego vaš. Izgled vaših gradova boli oči crvenog čovjeka. A možda je to jer crveni čovjek je divlji i ne razumije. Nema mirnog mjesta u gradovima bijelog čovjeka. Nema mjesta da se čuje otvaranje listova u proljeće ili drhtaj krilaca kukaca. A možda je to jer sam divlji i ne razumijem. Buka jedino djeluje kao uvreda za uši. I što je to život ako čovjek ne može čuti usamljeni krik kozoroga ili noćnu prepirku žaba u bari? Ja sam crveni čovjek i ne razumijem. Indijanac više voli blagi zvuk vjetra kad se poigrava licem močvare kao i sam miris vjetra očišćen podnevnom kišom ili namirisano borovinom.

Zrak je skupocjen za crvenog čovjeka jer sve živo dijeli jednaki dah – životinja, drvo, čovjek. Bijeli čovjek ne izgleda kao da opaža zrak koji diše. Kao čovjek koji umire mnogo dana on je otupio na smrad. Ali ako vam prodamo našu

zemlju morate se sjetiti da je zrak skupocjen za nas, da zrak dijeli svoj duh sa svim životom koji podržava. Vjetar što je mojem djedu dao prvi dah također će prihvatiti i njegov posljednji uzdah. I ako vam prodamo našu zemlju morate je čuvati kao svetinju, kao mjesto gdje će i bijeli čovjek moći doći da okusi vjetar što je zaslađen mirisom poljskog cvijeća.

Tako ćemo razmatrati vašu ponudu da kupite našu zemlju. Ako odlučimo da prihvatimo, postaviti ću jedan uvjet: bijeli čovjek mora se odnositi prema životinjama ove zemlje kao prema svojoj braći. Ja sam divljak i ne razumijem neki drugi način. Vidio sam tisuće raspadajućih bizona u preriji što ih je ostavio bijeli čovjek ustrijelivši ih iz prolazećeg vlaka. Ja sam divljak i ne razumijem kako dimeći željezni konj može biti važniji nego bizon koga mi ubijamo samo da ostanemo živi. Što je čovjek bez životinja? Ako sve životinje odu, čovjek će umrijeti od velike usamljenosti duha. Što god se dogodilo životinjama ubrzo će se dogoditi i čovjeku. Sve stvari su povezane.

Morate naučiti svoju djecu da je tlo pod njihovim stopama pepeo njihovih djedova. Tako da bi oni poštovali zemlju, recite vašoj djeci da je zemlja s nama u srodstvu. Učite vašu djecu kao što činimo mi s našom da je zemlja naša majka. Što god snađe nju snaći će i sinove zemlje. Ako čovjek pljuje na tlo pljuje na sebe samoga. To mi znamo: zemlja ne pripada čovjeku; čovjek pripada zemlji. To mi znamo. Sve stvari povezane su kao krv koja ujedinjuje obitelj. Sve stvari su povezane.

Što god snađe zemlju snaći će i sinove zemlje. Čovjek ne tka tkivo života; on je samo struk u tome. Što god čini tkanju čini i sebi samome. Čak i bijeli čovjek, čiji Bog govori i šeta s njime kao prijatelj s prijateljem, ne može biti izuzet od zajedničke sudbine. Mi možemo biti braća poslije svega. Vidjet ćemo. Jednu stvar znamo, koju će bijeli čovjek jednog dana otkriti – naš Bog je isti Bog. Vi sada

možete misliti da ga vi imate kao što želite imati našu zemlju; ali to ne možete. On je Bog čovjeka i njegova samilost jednaka je za crvenoga čovjeka kao i za bijeloga. Ta zemlja je draga Njemu i škoditi zemlji jest prezirati njezinog Stvoritelja. Bijeli također trebaju prolaz; možda brže nego sva druga plemena. Zaprljajte vaš krevet i jedne noći ugušit ćete se u vlastitom smeću.

Ali u vašoj propasti svijetlit ćete sjajno, potpaljeni snagom Boga koji vas je donio na tu zemlju i za neku posebnu svrhu dao vam vlast nad njome kao i nad crvenim čovjekom. Sudbina je misterija za nas jer mi ne znamo kad će svi bizoni biti poklani i divlji konji priripitomljeni, tajni kutovi šume teški zbog mirisa mnogih ljudi i pogled na zrele brežuljke zamrljan brbljajućom žicom. Gdje je guštara? Otišla je. Gdje je orao? Otišao je. To je konac življenja i početak borbe za preživljavanje.

2. ETIKA KAO ZNANOST O MORALU

Ponajprije je potrebno upoznati se s pojmovima filozofije, etike i bioetike te ih što preciznije definirati.

2.1. Pojam filozofije

Sama riječ *filozofija* u hrvatskom književnom jeziku ima grčko porijeklo. Pojednostavljeno, *philein* znači *voljeti*, a *sophia* znači *mudrost*. Prema tome, filozofija bi se mogla definirati kao – *ljubav prema mudrosti*.

Ovisno o svjetonazoru, različiti ljudi različito doživljavaju mudrost, no uvijek je povezuju sa znanjem i spoznajom. Moj skroman pokušaj definiranja mudrosti jest da je ona *znanje oplemenjeno ljubavlju*. Samo dobar čovjek može biti mudar čovjek, a samo čovjek koji ima ljubavi i suosjećanja za druge ljude i prirodu u cjelini može biti dobar čovjek. Mudrost nadilazi znanje. Nema mudrosti bez znanja, ali ima znanja bez mudrosti i o tome ćemo raspravljati u trećem poglavlju.

Svaki istinski filozof voli mudrost i želi biti mudar. Filozof želi razumjeti svijet oko sebe (ljude, životinje, biljke, cjelokupnu prirodu), kao i samog sebe. Filozof postavlja najdublja pitanja ljudske egzistencije te strpljivo i skrušeno traga za odgovorima. Još je Atenjanin Sokrat (470.–399. prije nove ere) u svojoj nehinjenoj skromnosti rekao da zna da ništa ne zna. Sokrata općenito možemo smatrati jednim od najetičnijih ljudi u povijesti čovječanstva.

Filozofiju se nekad nazivalo *mudroslovljem* i taj naziv mi se čini primjerenim hrvatskom književnom jeziku.

Uobičajena je podjela filozofije sljedeća:

- 1) teorijska filozofija,
- 2) praktična filozofija,
- 3) pojetična filozofija.

No u sistematskom izučavanju filozofije češći je *dijakronijski pristup*, to jest izučavanje povijesti filozofije po pojedinim vremenskim razdobljima, a ne izučavanje po pojedinim filozofskim disciplinama.

Bez utjecaja ključnih filozofa stare Grčke – Sokrata, Platona i Aristotela – teško je zamisliti pozitivne dosage suvremene europske civilizacije. Moderno europsko društvo, s elementima socijalne pravednosti i ljudskih prava (što je, nažalost, u 21. stoljeću sve manje izraženo), temelji se, po mom skromnom sudu, prije svega na elementima iz „trokuta“: antička grčka filozofija, francuska građanska revolucija i kršćanstvo. Kada spominjem kršćanstvo, podrazumijevam sustav etičkih vrijednosti koji se iznio Isus Krist u „Govoru na gori“ (Mt 5–7), a ne djelovanje institucija kroz povijest.

Filozofija, za razliku od metalurgije, nije empirijska znanost; ona je znanost o empirijskom. Filozofija sagledava cjelovito, a metalurgija, poput kemije ili fizike, sagledava samo segmente stvarnosti. Filozofiju možemo smatrati svojevrsnom „teretanom za savjest“ jer kao što se u gimnastičkim teretanama razvijaju mišići istinskim filozofiranjem razvija se savjest.

Filozofija nije „mudrijašenje“, filozofija nije perfidno obmanjivanje, filozofija nije zlouporaba inteligencije u svrhu postizanja određene materijalne ili nematerijalne koristi. Filozofija je potraga za istinom, a ne prikrivanje i opravdavanje laži. Gdje nema mudrosti nema ni filozofije.

Polazište svakog filozofiranja je iskustvo. No, budući da to iskustvo nije, kao u metalurgiji, posljedica konkretnih materijalnih opažanja i mjerenja, različiti filozofi mogu dolaziti na temelju vlastitog iskustva do različitih zaključaka, a da se pritom ni jedan od tih suprotstavljenih zaključaka ne može proglasiti neispravnim.

Averziju koju pojedini primitivni i neetični ljudi (koji ujedno ponekad mogu biti vrlo inteligentni, bogati i moćni) imaju prema filozofiji i filozofima u svojoj je biti averzija prema mudrosti i savjesnosti.

Filozofiju najčešće i najgrublje omalovažavaju oni koji žele društvene odnose temeljene na dominaciji i moći pojedinaca nad drugim ljudima te ekonomskom, a ponekad čak i političkom nasilju. Njima je mudrost najveći trn u oku. Svatko tko želi zatrti istinu prvo će se obrušiti na sve one koji su spremni i željni za istinom tragati, to jest filozofe.

Čuvena je izreka velikog njemačkog filozofa i najvažnijeg predstavnika njemačkog klasičnog idealizma, Immanuela Kanta (1724.–1804.), koju prenosim iz knjige *Filozofija* Arna Anzenbachera:

„Dvije stvari ispunjaju dušu uvijek novim i sve većim divljenjem i strahopoštovanjem, što se češće i ustrajnije o njima razmišlja: zvjezdano nebo nadom i moralni zakon u meni.“

2.2. Pojam etike

Etika je filozofska disciplina. Etiku najjednostavnije možemo definirati kao *znanost o moralu*. Druga često korištena definicija jest da je etika *praktična filozofija*.

Sama riječ *etika* (grčki: *ethika*) vezana je za grčke riječi: *ēthos* (s dugim *e*), što znači *karakter* ili *ćud* (otuda hrvatska riječ: *ćudorednost*), te *éthos* (s kratkim *e*), što znači *običaj* (otuda hrvatska riječ *običajnost*).

U svakom slučaju, bitno je jasno razlikovati *etiku* kao filozofsku disciplinu koja proučava moral i *moral* kao ono što etika proučava.

U knjizi *Etika i bioetika*, Ante Čović navodi:

„Drugim riječima, nije utvrđena granica između *etike* kao filozofske i znanstvene discipline, i *morala* kao predmeta kojim se ona bavi. Ta pobrkanost predmetne i teorijsko-refleksivne razine trajno je izvorište zabuna i nesporazuma, i to ne samo u masovnomedijskim i nestručnim iskazima nego i u sasvim stručnim elaboracijama.“

Dakle, različiti ljudi mogu (jer im pluralističko i demokratsko društvo to jamči) različito poimati moral, no etika je znanstvena disciplina i jasno definira ponašanje koje se smatra etičnim. Moralni ljudi smo onda kada smo usklađeni s vlastitom savjesti, a etični smo onda kada smo uistinu dobri ljudi. Čovjek može biti moralan, a da pri tom nije etičan. Uvijek trebamo težiti tome da nam se moral i etika što bolje preklapaju u svakodnevnom djelovanju i suodnosu s drugim ljudima i prirodom.

Hrvatski enciklopedijski rječnik moral definira kao:

1) shvaćanje odnosa prema dobru i zlu u najširem smislu; ukupnost nepisanih društvenih načela, normi, ideala, običaja o ponašanju i odnosima među ljudima koji se nameću savjesti pojedinca i zajednice, u skladu s općim kriterijima o dobru koji vladaju u određenom društvu;

2) specifične norme neke grupe, organizacije, religije, zajednice koje su obaveza za njene pripadnike;

- 3) svijest o dužnosti, pošten i savjestan odnos prema svom zvanju, zadatku;
 - 4) spremnost i volja za sudjelovanje u nekom pothvatu, polet, oduševljenje;
 - 5) osobno poštenje u najširem smislu; krepost, ćudoređe, ispravnost;
 - 6) poruka, „naravoučenije“ nekog književnog, glazbenog ili slikarskog djela;
- iskustveni zaključak nekog osobnog doživljaja ili općeg događaja.

Isti rječnik za etiku navodi sljedeće:

- 1a) disciplina koja se bavi proučavanjem smisla i ciljeva moralnih htijenja, temeljnih kriterija moralnog vrednovanja kao i zasnovanosti izvora morala;
- 1b) nauk o ćudoređu na osnovu načela zdravog razuma;
- 2) ponašanje u skladu s pravilima morala.

Nicolai Hartmann u knjizi *Etika* navodi:

„Ona (etika, op. a.) se obraća upravo na ono *stvaralačko* u čovjeku, izaziva ga da u svakom novom slučaju nanovo sagleda, tako reći prorokuje što se ovdje i sad treba dogoditi. Filozofska etika nije kazuistika i ne smije to nikada postati: ona bi time usmrtila upravo ono u čovjeku što bi trebala probuditi i odgojiti, ono stvaralačko, spontano, živo unutarnje suosjećanje čovjeka s onim što treba biti, s onim po sebi vrijednim. To nije nikakvo odustajanje od visoke zadaće 'praktičnoga'. Biti praktična može ona upravo samo tako: da *ono praktično u čovjeku* – to jest ono aktivno i duhovno plodonosno u njemu – izvlači, njeguje i čini da sazrijeva. Njen cilj nije tutorstvo i uprezanje čovjeka u neku shemu, nego njegovo uzdizanje do pune zrelosti i sposobnosti za odgovornost. *Proglašenje punoljetnim* čovjeka tek je njegovo istinsko postajanje čovjekom. Ali samo etičko osvještenje može ga proglasiti punoljetnim.“

Po tom Hartmannovom kriteriju punoljetnosti, s kojim se potpuno slažem, mnogi ljudi današnjice, nažalost, ostaju maloljetni tijekom cijelog života, provedu život a da se ne pitaju ni zašto žive ni kako žive – bez preispitivanja smisla vlastitog postojanja; bez preispitivanja je li njihovo postojanje uljepšalo ili poružnilo etičku sliku svijeta. Mi nikako ne bismo smjeli tako živjeti.

Studenti bi istinsku punoljetnost, kako ju je definirao Hartmann, trebali dosegnuti najkasnije s diplomom, a kolegij *Etika i komunikacijske vještine* trebao bi tome pripomoći. Puna zrelost i sposobnost za odgovornost nužne su karakteristike današnjih inženjera (i ne samo njih) ako želimo hrvatsko društvo koje će imati etički karakter.

Hrvatskom društvu trebaju etični inženjeri, svjesni vrijednosti i jedinstvenosti kako vlastitog tako i tuđeg života, prava svakog čovjeka na slobodu i sreću, na dostojanstven život u skladu sa svim odrednicama vlastitog identiteta. Svjesni ženskih prava i prava djece, svjesni vrijednosti demokracije i pluralizma. Inženjeri bi trebali biti avangarda društva, a ne oportunisti usmjereni jedino svojoj koristi i probitku.

Hrvatskom društvu trebaju etični inženjeri koji su spremni zalagati se za ljudska prava, na radnom mjestu i izvan njega; ljudi koji će se suprotstaviti kada tradicionalistički moral, koji je tako često protkan cinizmom, licemjerjem, pa i nasilnošću prema slabijima, nameće i opravdava nepravdu i nejednakost. Hrvatskom društvu trebaju inženjeri spremni aktivno se suprotstaviti proklamiranju svakog morala koji nije human ni etičan.

U suprotnom, ako nam obrazovni sustav ne povede ozbiljniju brigu o etičnosti onih s najviše znanja i s najvišim titulama, sve će nas postepeno ekonomski i moralno ugušiti pohlepa i divljaštvo „poduzetnih heroja *kublajkanovske* privatizacije“ i njihovih sljedbenika. Slično upozorenje, više ili

manje, vrijedi za cijelu postkomunističku istočnu Europu. Hrvatski građani u tom otužnom i tragičnom procesu nisu prošli ni najbolje ni najgore.

Nažalost, u današnje vrijeme, u uvjetima neoliberalnog kapitalizma, tako se često stvaraju u privatnom sektoru metalurške i druge industrijske proizvodnje drastično hijerarhizirani odnosi koji u mnogo čemu podsjećaju na brutalnost feudalnog, stališkog, sustava. Bezosjećajnost i drskost prema onima koji su na nižim pozicijama hijerarhijske ljestvice postaje gotovo razumljiva po sebi, kao i bespogovorna pokornost prema onima na višim pozicijama hijerarhijske ljestvice.

Nepoštivanje tuđeg slobodnog vremena, nedefinirano radno vrijeme, tjeskobna neizvjesnost održanja radnog odnosa, sve se to cinično i apsolutno neetično opravdava „fleksibilnošću“, „konkurentnošću“ i „potrebama tržišta“.

Izrazi poput *poduzetnosti*, *izvrsnosti*, *fleksibilnosti*, *mobiliteti* i *konkurentnosti* dobivaju ekstremno negativne konotacije i njima se tako često označava nešto sasvim drugo, pogubno i maligno kako za radnike, koji su pri tom žrtve, tako i za cijelo hrvatsko društvo. Naši budući inženjeri trebali bi biti svjesni realnosti i svoje etičke odgovornosti koja dolazi sa znanjem i titulom.

Visoka razina neetičnosti u većini radnih odnosa u privatnom sektoru sada se od strane beskrupuloznih i grabežljivih nastoji prenijeti i na radne odnose u javnom sektoru kako bi se ušutkala etička kritika i uništio potencijalni otpor društvenoj nepravdi, koji još uvijek pruža dio hrvatske srednje klase.

Naravno, postoje i u hrvatskom društvu vrlo etični vlasnici sredstava za proizvodnju, koji ne zlorabe svoje privatno vlasništvo i ne narušavaju zdravlje i životne perspektive svojih radnika. Također, postoje i slučajevi zlorabe radničkih prava u javnom sektoru, no trendovi u ekonomskim odnosima u hrvatskom društvu vrlo su jasni i nema nikakve dvojbe o tendenciji pada etičnosti u odnosima na radnom mjestu.

Bogati i moćni preko privatnih medija sve više nameću moral koji opravdava brutalne razlike u kvaliteti življenja hrvatskih građana, moral koji nema baš nikakvog etičkog uporišta. Tko se zalaže za ustroj društva koji legalizira ekonomsku dominaciju silnih i ovisnost ekonomski oslabljenih o hirovima manjine bogatih daleko je od spomenute hartmanovske punoljetnosti.

Hartmann u već spomenutoj knjizi također navodi:

„Tko tupo prolazi pored ljudi i ljudskih sudbina, koga ono potresno ne potresa, ono uzvišeno ne uzvisuje, za njega je to, tu u životu, uzaludno, on u tome nema nikakvog udjela. Kome nedostaje organ za smisao životnih odnosa, za neiscrpno značenje osoba i situacija, okolnosti i događaja, njemu svijet ostaje besmislen, život bez značenja. Izvanjska praznina i jednoličnost njegova života refleksi je njegove unutarnje praznine, njegove moralne sljepoće. Jer zbiljski svijet u kojem on stoji, struja ljudskog života koja ga nosi i vodi, nije lišena mnogostrukosti i punine. Njegova ispraznost usred punoće jest njegov vlastito nepoimanje života. Tako je za moralnu bit čovjeka uvijek drugi zahtjev pored uske aktualnosti djelovanja i trebanja: biti *dionikom* punine, *biti osjetljiv* na ono značajno i *otvoreno stajati* za sve smisljeno i vrijedno.“

Biti *dionikom punine* izazov je upućen svima. Biti *dionikom punine* može se samo u dobrohotnosti i bliskosti s drugim ljudima, kao i sa svim segmentima prirode. Etičnost i egoizam suprotstavljeni su. Biti *dionikom punine za društvo u cjelini* znači, među ostalim, solidarno podijeliti brutto društveni proizvod ostvaren u državi.

Europa je svoj civilizacijski procvat doživjela upravo zahvaljujući pojedincima koji su imali genijalnost i bistrinu uma, a pri tom i etično srce.

2.3. Pojam bioetike

Vrlo je teško precizno definirati bioetiku. Iz knjige Hrvoja Jurića *Etika odgovornosti Hansa Jonasa* prenosim podjelu filozofijske etike i definiranje bioetike:

„Pieper i Turnherr filozofijsku etiku dijele na opću etiku i primijenjenu etiku. Opća etika se nadalje dijeli na deskriptivnu, normativnu i metaetiku, a primijenjena etika na bioetiku (ekološka, medicinska i životinjska etika), socijalnu etiku (pravna gospodarska i politička etika), etiku znanosti (etika tehnike i evolucijska etika), filozofijsku praksu, feminističku etiku i pedagojsku etiku.

Iako je ova shema pregledno strukturirana, a svaka je od navedenih grana primijenjene etike u zasebnom tekstu iscrpno obrađena, na koncu ipak ostaje dojam da cjepkanje predmetnog područja (primijenjene) etike ne doprinosi niti jasnoći niti koherentnosti prikaza.“

U trećem poglavlju ovog nastavnog materijala („Ekološka etika i opasno znanje“) problematiku ćemo sagledavati s pozicija *holističke environmentalistike* unutar *integrativne bioetike*. Budući da je na preddiplomskom studiju metalurgije jedan od dva smjera *Industrijska ekologija*, bioetika nam je najznačajnija grana primijenjene etike jer pokriva ekološku etiku. Za svakog inženjera značajna je i etika znanosti.

Prenosim i Jurićevu definiciju bioetike iz već spomenute knjige:

„Bioetika je otvoreno područje susreta i dijaloga različitih znanosti i djelatnosti, te različitih pristupa i pogleda na svijet, koji se okupljaju radi artikuliranja, diskutiranja i rješavanja etičkih pitanja vezanih za život, za život u

cjelini i u svakom od dijelova te cjeline, za život u svim njegovim oblicima, stupnjevima, fazama i pojavnostima.

Pretpostavka je ove definicije uvid u *isprepletenost odnosa unutar svijeta živoga*, a potom i u *isprepletenost problema* s kojima se u tehno-znanstvenom dobu suočava čovjek, s jedne strane, te onih problema koji se tiču i drugih živih bića, te prirode u cjelini, s druge strane.

Glavne karakteristike tako shvaćene bioetike mogu se sažeti kroz pojmove multi-, inter- i trans-disciplinarnosti, pluriperspektivnosti, te integrativnosti.

Multidisciplinarnost bi značila – okupljanje svih ljudskih znanosti i djelatnosti relevantnih za bioetička pitanja; *interdisciplinarnost* – poticanje dijaloga i iznalaženje modusa za suradnju svih tih disciplina; a *transdisciplinarnost* – nadilaženje međusobnih razlika, odnosno objedinjavanje različitosti u jedinstvenom, bioetičkom pogledu fokusiranom na pitanja koja ne mogu biti proniknuta iz perspektive *jedne* znanosti ili *jednog* područja.

Time se već uvodi u igru pojam *pluriperspektivnosti*. Ovaj bi pojam, također u vrlo sažetom obliku, značio objedinjavanje i dijaloško posredovanje ne samo znanstvenih, nego i ne-znanstvenih, odnosno izvan-znanstvenih prinosa, uključujući različite načine refleksije, različite misaone i kulturne tradicije, odnosno različite poglede koji počivaju kulturnim, rodnim, religijskim, političkim i inim posebnostima.“

Bioetika je vrlo široko područje istraživanja. U isprepletenosti odnosa unutar svijeta živog metalurgija kao tehnička znanost na kvalitetu života ljudi ima i pozitivnih i negativnih utjecaja. Naša je moderna civilizacija nezamisliva bez metalurških proizvoda kao što su automobili, vlakovi, brodovi, avioni, čelične konstrukcije raznih oblika i namjena itd. Sve su to nezamjenljivi proizvodi koji

donose udobnost suvremenom čovjeku. No metalurška industrija ujedno je i značajan zagađivač okoliša.

Kroz prizmu bioetičke pluriperspektivnosti, može se u konkretnim slučajevima sagledati i pokušati odrediti dinamičku ravnotežu između pozitivnog i negativnog utjecaja metalurgije.

Vrlo je važno odgovorno i dugoročno održivo postaviti ograničenja metalurških i drugih industrijskih proizvodnji i prerada tako da sačuvamo u što većoj mjeri udobnost življenja, a da u što manjoj mjeri narušavamo materijalni okoliš.

Taj cilj je moguće u cijelosti ostvariti samo na razini čovječanstva, a na državnim razinama moguće je ostvariti ga tek parcijalno, jer posljedice zagađenja vode, tla i zraka ne poznaju državne granice. Sebičnost zaogrnutu frazom „nacionalni interes“ školski je primjer neetičnosti.

Zoran primjer kako je nužna međunarodna suradnja potaknuta etičkim imperativom jest slučaj rafinerije nafte u Bosanskom Brodu. Neetično je da se profit nastao radom postrojenja odlijeva ruskim kapitalistima, a zagađenje nastalo radom rafinerije intenzivno se osjeća i preko državne granice, u Slavonskom Brodu.

Važno je da se bioetičkim promišljanjem jasno i odlučno suprotstavimo antropocentričnom (isključivo na ljudski interes fokusiranom), pa i egocentričnom (isključivo na interes moćnih pojedinaca fokusiranom) pristupu pitanjima zagađivanja okoliša industrijskih postrojenja.

Ako pritom određena osoba ima interes zgratanja kapitala ili barem zadržavanja radnog mjesta, onda će se zdušno zalagati za očuvanje, pa i proširivanje industrijske proizvodnje bez obzira na posljedice po druge ljude i prirodu, a ako osoba nema tog interesa, nego joj je interes što čišći materijalni

okoliš u blizini njenog mjesta stanovanja, onda će se zdušno zalagati za trenutnu obustavu bilo kakve industrijske proizvodnje u njenoj blizini.

U prvom slučaju, zagovornici očuvanja proizvodnje argumentirat će da ne možemo dopustiti uništavanje radnih mjesta i negativan utjecaj na već ionako slabu makroekonomsku poziciju države te slabljenje naših razvojnih potencijala. U drugom slučaju, argumentacija će ići u smjeru borbe za očuvanje već ionako ugroženog okoliša te poštivanja ljudskog prava na život u zdravom okolišu.

Samo etički osviješten pojedinac (po Hartmannu, „punoljetni pojedinac“) može zauzimati stav na temelju etičkih načela, provjerenih činjenica i uvažavajući sve argumente. Egoistični pojedinci često dopuštaju sebi da se zalažu za očuvanje proizvodnje kada je o njihovim radnim mjestima riječ, a istovremeno, kada neka druga industrijska grana jednakim intenzitetom onečišćuje okoliš njihovog neposrednog stanovanja, agresivno zahtijevaju trenutni prekid proizvodnje.

Na kraju ovog drugog poglavlja još je bitno dati definicije *holističke environmentalistike* i *cjelovitog pristupa okolišu*.

Holističku environmentalistiku možemo definirati kao cjelovito sagledavanje materijalnog (priroda) i duhovnog (svijet) okoliša. Holistička environmentalistika podskup je integrativne bioetike.

Jurić u već spomenutoj knjizi objašnjava pojam *integrativne bioetike*:

„Bioetika se ne bi smjela zadovoljiti pukim mehaničkim okupljanjem različitih perspektiva, različitih disciplinarnih i svjetonazorskih pogleda, nego bi trebala težiti *zbiljskoj integraciji*, izradi jedinstvene platforme za raspravu o etičkim problemima vezanim uz život – u cjelini i u svim kontekstualno odredivim nijansama. *Integrativnost* bi stoga trebala označavati zadaću (odnosno sposobnost)

bioetike da sve različitosti o kojima je bilo riječi okupi u jedinstveni *bioetički pogled*, radije negoli u disciplinarni i disciplinirani znanstveni okvir. Prije se, dakle radi o promoviranju bioetičkog pogleda u različitim disciplinama i pristupima, negoli o utjerivanju različitih partikularnih pogleda u jedan, bioetički disciplinarni kalup. *Integrativnu bioetiku* bi se, u tom smislu, moglo pojmiti kao čvrsto tijelo u određenom prostoru, čija je uloga da permanentno upija energiju, te da je isijava prema drugim tijelima u prostoru, koja su za tu energiju prijemčiva.“

Cjelovit pristup okolišu jedino je moguć u okvirima holističke environmentalistike. Parcijalan pristup okolišu, pri čemu se sagledava samo materijalni okoliš iz antropocentrične perspektive, nije polučio željeni rezultat i svakim danom prijeteca klimatska katastrofa na svjetskoj razini i sve veća učestalost elementarnih nepogoda širom svijeta ukazuju na promašenost i pogubnost tog koncepta.

Mnogi bogati, gramzivi i primitivni moćnici još su prije nekoliko desetljeća ismijavali etične znanstvenike koji su ukazivali na opasnost neobuzdanog ekonomskog rasta.

U Hrvatskoj je pokrenut i redovito izlazi od 2011. godine međunarodni znanstveni časopis *The Holistic Approach to Environment* sa ciljem promicanja cjelovitog pristupa okolišu. U uvodniku prvog broja dajem definiciju cjelovitog pristupa okolišu i pišem između ostalog:

„Cjelovit pristup okolišu uključuje istraživanje mogućnosti i postavljanje modela dobrohotnog suživota bića na Zemlji. On ne obrađuje samo pojedini segment okoliša već promatra život na planetu kao cjelini. Upravo zbog toga, obrađujući materiju iz perspektive pojedinih znanosti, primjerice, kemije, energetike, etike, medicine, ekonomije, te pronalazeći odgovarajuća rješenja za

goruće probleme okoliša današnjice, u cjelovitom pristupu okolišu ne postavlja se samo pitanje *kako* je nešto moguće postići, već i *zašto* je to potrebno te da li to doprinosi dobrohotnom suživotu bića na Zemlji ili ga ugrožava.

Dobrohotnost uključuje i savjesnost, ozbiljnost, obzirnost, odgovornost kako u sadašnjosti tako i u budućnosti. Najviše što ljudsko biće može dosegnuti jest biti dobar i dobro htjeti. Dobrota je ono što uljepšava i olakšava egzistenciju pojedinaca unutar društvene zajednice koja roditeljski brine i lucidno razvija plemenite sposobnosti svakog člana.

Želimo publicirati radove koji ukazuju na to da dobrohotnost nije arhaična vrijednost te da je moguće i u današnjem krutom vremenu biti istodobno uspješan i dobar. Dobrohotni suživot bića na Zemlji nije djetinjasta utopija već imperativ opstanka naše civilizacije. Gramzivost, bahatost i surovost, kojima se kao idolima razuzdanog tržišta opijaju mnogi moćnici današnjice, doveli su milijarde ljudi do bogohulne bijede, dužničkog ropstva i nametnutog ratovanja. Ljudsko znanje postaje mudrost tek kada uključuje slobodu, ljubav i pravednost, tek kada su plodovi tehnološkog i svakog drugog napretka dostupni svima koji te plodove žele koristiti.

Ljudi dijele planet sa životinjama i biljkama. Kao intelektualno nadmoćniji trebali bismo životinjama biti primjerom smislenog života jedinke i ugodnog suživota unutar vrste. Gledajući čovječanstvo kao cjelinu, dajemo zastrašujuće primjere. Svodeći počesto životinje na razinu običnog potrošnog materijala, ljudi uzrokuju strah i urlike drugih bića u nesagledivim razmjerima. I to u situacijama koje nipošto nisu grčevito nastojanje ljudi za preživljavanjem. Kao razumna i savjesna bića ne bismo trebali svjesno i intenzivno nanositi bol.“

3. EKOLOŠKA ETIKA I OPASNO ZNANJE

Kao što smo već spomenuli, *ekološka etika* dio je bioetike, *bioetika* je dio primijenjene etike, *primijenjena etika* dio je etike, a *etika* je dio filozofije.

Budući da na sveučilištu prenosimo znanje na mlađe generacije, bitno je da svi dionici toga budu potpuno svjesni da znanje može biti i opasno. Nažalost, tome zorno svjedoči i situacija u kojoj se nalazi suvremeni svijet.

Na kraju ovog poglavlja prenosim (iz knjige Ive Rinčić i Amira Muzura *Fritz Jahr i rađanje europske bioetike*) „Riječku deklaraciju o budućnosti bioetike“. Deklaraciju je potpisalo niz međunarodno uglednih bioetičara među kojima su i neki autori knjiga korištenih u ovom nastavnom materijalu (Ante Čović, Hrvoje Jurić, Tomislav Krznar, Amir Muzur i Iva Rinčić). „Deklaracija“ je potpisana u Opatiji 12. ožujka 2011. godine. (Hrvoje Jurić i Amir Muzur ujedno su i članovi Uredničkog odbora spomenutog časopisa *The Holistic Approach to Environment*).

3.1. Ekološka etika

Osnovne informacije o ekološkoj etici sažeo je Tomislav Krznar u knjizi *Znanje i destrukcija*:

„*Ekološka etika*, ili kraće *ekoetika*, široko je područje različitih teorija koje, svaka na svoj način, pokušavaju postaviti okvir za raspravu o moralnom odnosu čovjeka i ne-ljudskih entiteta, i to na način proširenja čovjekove moralne obaveze na životinje, biljke ili pojedina područja prirode ili život općenito. Sve su one izrasle na temelju nezadovoljstva tradicionalnim etičkim teorijama koje ne donose

zadovoljavajući koncept odnosa čovjeka i prirode, dakle onaj koncept koji ne bi primarno bio obilježen destrukcijom. U tom pogledu ekološke etike možemo gledati kao primjenjene teorije ekozofije koja je pak težnja da se promatra priroda kao vrijednost za sebe. (...)

Ukratko možemo kazati da su svim teorijama zajednička tri obilježja. Prvo, sve smatraju da je tradicionalna etika nedostatna za rješavanje nagomilanih problema čovječanstva uzrokovanih mehanizmima utemeljenih u shvaćanju koje dijeli i tradicionalna etika, a to je antropocentrizam. U tom pogledu mnoge teorije teže proširenju moralne obaveze od strane čovjeka prema drugim entitetima. Kao drugo obilježje spomenimo nastojanje da se ovo prethodno postigne prizivom na znanje ekologije koja, s jedne strane, dokida čovjekovu uzvišenost nad cjelokupnom prirodom, a s druge strane, daje brojne rječite dokaze čovjekovog uništavajućeg djelovanja na prirodu, koje prijete i njemu samome. Treće obilježje vezano je uz glavni nedostatak spomenutih teorija, a to je neobjašnjeni prijelaz s bioloških činjenica na etičko načelo, čak i imperativ.“

Klimatske promjene i njihove razorne posljedice definitivno su pokazale da je antropocentrizam ne samo promašen već i poguban pristup, i to kako za materijalni okoliš tako i za čovjeka samog.

Zagovornici neoliberalne kapitalističke ekonomije često u svojoj zaslijepljenosti materijalnim bogatstvom i opsjednutosti stalnom potrebom za dominacijom nad drugim ljudima kroz zastrašivanje, borbu i sukobe, ne žele, a možda više ni ne mogu, uvidjeti da razaranje planeta i prezir prema drugim oblicima života postaje opasnost i njihovoj udobnosti. Stalni ekonomski rast neodrživ je.

Monstruozne su ideje o iseljavanju na druge planete, prije svega Mars, kao rješenju za opstanak čovječanstva ako se destrukcija života na Zemlji dovede do

razine da nam naš planet više neće moći biti dom. Umjesto da se osvijestimo i „osavjestimo“, zagovornici tih ideja predlažu da uništimo i odemo.

Rudi Supek, u već spomenutoj knjizi *Ova jedina Zemlja*, još davne 1973. godine (po prilici, kada su rođeni roditelji sadašnje generacije studenata), piše:

„Industrijska je revolucija započela prometejskim zanosom, i romantičarima se pričinilo da je stvaralaštvo čovjeka preuzelo ulogu Boga u prirodi, – te je 'kovačnica svijeta' u prvom zanosu ljudskog pohoda k osvajanju prirode, moćnim sredstvima znanosti i industrije, izgledala beskrajna, kao što je ljudski napor izgledao beskonačan, doista božanski. Međutim, jedva da je prošao jedan vijek takvog razvoja, neslućenog dosad u povijesti, i čovjek se sudario s granicama same prirode od koje zavisi, a time i s granicama svoje 'proizvodne moći'.

'Kopernikanska revolucija', koja mu je dovela do svijesti već prije nekoliko stoljeća da živi na perifernom planetu beskrajnog Sistema, sada mu je pokazala da je ovaj planet isto tako ograničen kao predmet njegove životne proizvodne djelatnosti, da je on isto tako snabdjeven samo konačnim i ograničenim količinama raznih sirovina i prehrambenih tvari, kao što bi to bio i bilo koji drugi kozmički brod kojim bi se uputio u vječno putovanje. Štoviše, da se rezerve s kojima se uputio na ovo putovanje primiču svojem kraju.“

Uistinu vizionarski pogled jednog od pionira ekološke misli na ovim prostorima.

3.2. Bezopasno i opasno znanje

Znanje može biti bezopasno i opasno. Kada kažemo „znanje“ podrazumijevamo bezopasno znanje, jednako kao što kada u kemiji kažemo

„koncentracija“ podrazumijevamo molnu koncentraciju. Van Rensselear Potter, biokemičar po struci, jedan od najvažnijih bioetičara 20. stoljeća, u knjizi *Bioetika – most prema budućnosti*, o opasnom znanju piše:

„Drugim riječima, kada smo jednom izabrali otvoriti Pandorinu kutiju znanja, više nikada ne možemo vratiti njezin sadržaj, a čovječanstvo mora zauvijek nastaviti tragati za mudrošću koja mu je potrebna da bi savladao lavinu novog znanja koje mu predstoji.

Kada govorimo o opasnom znanju moramo odmah povrditi da znanje samo po sebi ne može biti dobro ili loše. Ono što je potaklo vjerovanje u koncept opasnog znanja je znanje koje predstavlja moć, a kada je znanje jednom dostupno, iskoristit će se kao moć kad god je to moguće. Jednom stečeno znanje nikada se ne može ostaviti u knjižnici da skuplja prašinu ili zaključati u trezor. Nitko ne brine o znanju koje se ne koristi. Njegove primjene su te koje ga čine opasnim ili korisnim.

Opasno znanje često se ne prepoznaje kao takvo u trenutku njegova otkrića. Kemijski preparat mogao bi se oblikovati u nastojanju da se pronade lijek za rak, a zatim se može otkriti njegova učinkovitost kao sredstva za uništenje korova i naposljetku se može primijeniti kao herbicid za uništenje prehrambenih zaliha cijele jedne nacije. Slično tome, studija nuklearne fuzije nije prvotno provedena s namjerom razvijanja atomske bombe koja će uništiti cijeli grad ili naciju. Kada je talidomid razvijen kao sredstvo za umirenje nije se predvidjelo da će, ukoliko se propiše trudnici u kritičnim danima nakon začeća, njezino dojenče vjerojatno biti bez ruku. Nažalost, čini se kako ovakve stvari učimo kroz stečeno iskustvo, nakon što su se aktualni slučajevi već dogodili.“

Metalurgija je znanost u kojoj za mnoga otkrića postoji realna opasnost od zloupotrebe. Metalurška otkrića tako su često nalazila primjenu u vojnoj tehnologiji, to jest za širenje nasilja, terora i smrti. Povijest ljudskog roda krvava je

dobrim dijelom i zahvaljujući opasnom znanju iz područja metalurgije. To pred metalurge stavlja dodatni teret i odgovornost. Kvalitetan nož može znatno olakšati posao kuharu u kuhinji, ali i profesionalnom vojniku ili teroristu pri hladnokrvnom klanju drugih ljudskih bića na bojištu.

Ukoliko je znanstvenik nesavjestan i neetičan tada posize za sofisticiranim izgovorom da pronalazač nije odgovoran za uporabu pronalaska. Tome jednostavno nije tako! Kao što ne izgovorimo sve što nam padne na pamet kako ne bismo povrijedili i uvrijedili sugovornike, tako ne bismo trebali ni objavljivati otkriće za koje smo svjesni da će donijeti zlo drugim ljudima ili prirodi. Drugim riječima, opasno znanje treba ostati nedostupno svima koji bi ga mogli zlouporabiti.

Materijalna korist koju znanstvenici imaju od svjesnog objavljivanja opasnog znanja dodatno okrvavljuje njihove ruke.

Bitno je da mladi intelektualci koji stasaju u inženjere na našim sveučilištima shvate i spoznaju da je po prirodnom moralnom zakonu i elementarnoj pravednosti bezopasno ljudsko znanje opće dobro čovječanstva, a ne roba na slobodnom tržištu.

Nesmetan prijenos i pristup znanju neotuđivo je pravo svakog ljudskog bića u civiliziranim, pravednim i humanim društvima. Nažalost, u mnogo država svijeta tome ni u 21. stoljeću naše ere nije tako. I u hrvatskom društvu moglo bi po tom pitanju, a i trebalo bi, biti mnogo bolje.

Od egzistencijalne je važnosti za etički razvoj i ekonomski napredak naše zemlje da buduće generacije intelektualaca uče i nauče da sveučilište treba biti rasadnik u kome se, kako bi Platon (po mnogima, uključujući i mene, najbolji i najvažniji filozof u povijesti čovječanstva) rekao, raste u ljubavi i mudrosti. Pritom mudrost (kako se često od „neoliberalnih predatora“ prikazuje u medijima) nikako nije umješnost opravdavanja i ozakonjivanja vlastite i tuđe grabežljivosti, nego je to, kao što je rečeno u poglavlju 2.1., *znanje oplemenjeno ljubavlju*.

Sveučilište u svojoj biti nije i u praksi ne smije biti kapitalističko poduzeće koje znanje tretira kao robu i ostvaruje profit „proizvodnjom robotiziranih humanoida“ visokih koeficijenata inteligencije. Sveučilište u istinski demokratskom društvu nije podređeno interesima ekonomskih moćnika; sveučilište nije i ne smije biti institucija koje će raz-čovječivati mlade intelektualce i stimulirati ih na beskrupuloznost, pohlepu, nemilosrdnost i agresivnost poput spartanske vojske.

Hrvatska sveučilišta ne bi trebala bi samo znanstveno-istraživačke institucije, nego prije svega i iznad svega odgojno-obrazovne institucije koje služe dobrobiti hrvatskog društva.

Prijenos znanja treba biti svečan, radostan i ugodan čin, kako za onog koji poučava tako i za onog koji uči, a koristan čin za cijelo društvo. Studenti su naše kolegice i kolege, a ne naši klijenti.

3.3. Riječka deklaracija o budućnosti bioetike

Fritz Jahr je termin „bioetika“ („Bio-Ethik“) upotrijebio još 1927. Njegov „bioetički imperativ“ (*Poštuj svako živo biće kao svrhu po sebi i, ako je moguće, odnosi se prema njemu kao takvome!*) trebao bi biti putokazom osobnog, profesionalnog, kulturnog, društvenog i političkog života, kao i razvitka i primjene znanosti i tehnologije. Zalažući se za promicanje bioetičkog imperativa i budućnosti integrativne bioetike, sudionici riječkog skupa „Fritz Jahr i europski korijeni bioetike: uspostavljanje međunarodne mreže znanstvenika (*EuroBioNethics*)“, žele naglasiti sljedeće:

1. Suvremena je bioetika nerijetko sužena na pitanja obaviještenog pristanka i odgovornosti u medicinskoj etici, pri čemu je praktični doseg općih etičkih načela minimalan.

2. Bioetiku treba bitno proširiti te konceptualno i metodološki transformirati kako bi bila u stanju sagledavati različite kulturne, znanstvene, filozofske i etičke perspektive (*pluriperspektivni pristup*), integrirajući ih u orijentacijsko znanje i praktičnu akciju (*integrativni pristup*).

3. Takva *integrativna bioetika* morat će osigurati harmoniju, poštovanje i učenje iz bogate palete pojedinačnih i kolektivnih perspektiva i kultura globalne zajednice.

4. Prepoznajući nepresušno vrelo relevantnih perspektiva za *integrativnu bioetiku* u djelima mislilaca i učenja koji rabe termin i koncept bioetike, ali i drugih „preteča“ integrativno-bioetičkih i deontoloških ideja od antike naovamo, snažno se zalažemo za proučavanje klasičnih djela i učenja.

5. Poštovanje prema životu i obazrivo postupanje prema svim oblicima života moraju uživati potporu svih ljudi, javnosti i medija, kao i obrazovnih programa na svim razinama.

6. Ako ove ideje zažive, bioetika će doista postati područje otvorenog susreta i dijaloga različitih znanosti i struka, vizija i svjetonazora, koji se okupljaju radi artikuliranja, raspravljavanja i rješavanja etičkih pitanja koja se odnose na život u cijelosti i svakom njegovom dijelu, život u svim njegovim oblicima, stupnjevima, fazama i pojavnostima, kao i životne uvjete općenito.

7. Ako ove ideje zažive, bioetika će postati osnova za razvoj i implementaciju zakona na nacionalnoj i međunarodnoj razini.

8. Ako ove ideje zažive, priznavanje i implementacija bioetike postat će „most za budućnost“, „znanost opstanka“ i mudrost „znanja o tome kako koristiti

znanje“ (kao što je to definirao Van Rensselaer Potter 1970-ih) moderne medicine i tehnologije.

Međunarodna mreža znanstvenika *EuroBioNethics* će radi promicanja navedenih ideja organizirati daljnje konferencije i uspostaviti mrežne stranice kako bi unaprijedila komunikaciju i suradnju među različitim kulturama. Uskoro će biti objavljeno i ustanovljenje Nagrade *Fritz Jahr* za istraživanje i promicanje europskih korijena bioetike. Mreža *EuroBioNethics* poziva znanstvenike i bioetičare na komunikaciju i suradnju u implementaciji ideja *Riječke deklaracije*.

4. ZAKLJUČNE MISLI

Još od Sokrata smo naučili da je smisao čovjekovog života spoznati samog sebe. Samoosvješćivanjem postajemo bolji i plemenitiji ako tragamo za istinom i nastojimo biti dobri. Etičnost je jedini put do sreće i smisla. Krist je dao praktičan savjet: ne činiti drugima ono što ne bismo željeli da drugi čine nama. Sokrat je rekao da je zlo bolje trpjeti nego ga nanositi.

Deset zapovijedi, koje je Mojsije davno primio na Sinaju, vrijede za svako društvo i u sva vremena. Ne ubijati, krasti, lagati, klevetati... Istovremeno: o dobrobiti drugog čovjeka, svakog drugog ljudskog bića bez obzira na rasu, narodnost, spol, rod, spolnu usmjerenost, dob, socijalni status, stupanj obrazovanja ili koju drugu odrednicu identiteta, brinuti jednako kao i o vlastitoj dobrobiti! Biti dobrohotan.

Biti etičan, iskreno nastojati biti etičan – trajan je izazov za svakog čovjeka. Posebno je to težak izazov u nasilnim, hijerarhijskim, kastinski organiziranim društvima, gdje se etičnost, posebno kod odraslih muškaraca, doživljava kao nezrelost i slabost, a često i surovo kažnjava.

U neoliberalno ustrojenom kapitalističkom društvu uspješnost pojedinca, koja se mjeri materijalnim bogatstvom i akumuliranom moći, tako je često u dijametralnoj suprotnosti s njegovom etičnošću. To prisiljava mnoge ljude na bolne kompromise, pri čemu neki sačuvaju savjest, a drugi brinu prije svega o društvenom statusu.

Na svima nama je, bez obzira koliko vanjske okolnosti bile teške, da budemo etički osvješteni filozofi i prije svega etični ljudi koji se ne plaše ogledala duše.

5. POPIS KORIŠTENE LITERATURE

- Anzenbacher, Arno (1992): *Filozofija*, Školska knjiga, Zagreb. (Prijevod s njemačkog jezika.)
- Čović, Ante (2004): *Etika i bioetika*, Pergamena, Zagreb.
- Hartmann, Nicolai (2003): *Etika*, Naklada Ljevak, Zagreb. (Prijevod s njemačkog jezika.)
- Hršak, Damir (2011): „Editorial“, *The Holistic Approach to Environment*, 1(2011)1, 1–2.
- *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (2002), urednici Vladimir Anić i dr., Novi liber, Zagreb.
- Jurić, Hrvoje (2010): *Etika odgovornosti Hansa Jonasa*, Pergamena, Zagreb.
- Krznar, Tomislav (2011): *Znanje i destrukcija*, Pergamena, Zagreb.
- Potter, Van Rensselaer (2007): *Bioetika – most prema budućnosti*, Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka. (Prijevod s engleskog jezika.)
- Rinčić, Iva; Muzur, Amir (2012): *Fritz Jahr i rađanje europske bioetike*, Pergamena, Zagreb.
- Supek, Rudi (1973): *Ova jedina zemlja*, Globus, Zagreb.

6. SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. ETIKA KAO ZNANOST O MORALU	7
2.1. POJAM FILOZOFIJE	7
2.2. POJAM ETIKE	9
2.3. POJAM BIOETIKE	15
3. EKOLOŠKA ETIKA I OPASNO ZNANJE	21
3.1. EKOLOŠKA ETIKA	21
3.2. BEZOPASNO I OPASNO ZNANJE	23
3.3. RIJEČKA DEKLARACIJA O BUDUĆNOSTI BIOETIKE	26
4. ZAKLJUČNE MISLI	29
5. POPIS KORIŠTENE LITERATURE	30